

Gemeente Amsterdam
Dienst Onderzoek en Statistiek

Evaluatie stemprocedure

Stadsdeel- en gemeenteraadsverkiezingen 2006

Project 6208

In opdracht van de Gemeentelijke Ombudsman

dr. Esther Jakobs

Weesperstraat 79
1018 VN Amsterdam
Telefoon 020 527 9422
e.jakobs@os.amsterdam.nl

Postbus 658
1000 AR Amsterdam
Fax 020 527 9595
www.os.amsterdam.nl

Amsterdam, mei 2007

Inhoud

Inleiding	5
1 De deelnemers	7
2 Verkiezingen 8 maart 2006	9
2.1 Ordebewaking	9
2.2 Oplossen van onverwachte situaties	10
2.3 Hulp aan kiezers door begeleidende persoon	11
2.4 Hulp aan kiezer door medewerker stembureau	13
2.5 Volmachten	15
2.6 Regels rond het kiezen met een stemcomputer	16
2.7 Evaluatie van ervaringen	17
3 Verkiezingen 22 november 2006	19
Bijlage 1 Vragenlijst	23

Inleiding

Het Dagelijks Bestuur van Stadsdeel Bos en Lommer heeft de Gemeentelijke Ombudsman verzocht een onderzoek in te stellen naar de wijze waarop de stembureaus in het stadsdeel bij de stadsdeel- en gemeenteraadsverkiezingen in maart 2006 de stemprocedure hebben nageleefd. Het verzoek werd ingediend omdat de voorzitter hoofdstembureau tijdens de verkiezingen onregelmatigheden had waargenomen. Het onderzoek van de ombudsman richtte zich op drie onderwerpen: het verlenen van bijstand aan kiezers, het gebruik van de volmachtregeling in het stembureau en de inrichting van het stemlokaal. Uit het onderzoek bleek dat het in sommige stembureaus werd toegestaan dat kiezers bijstand kregen van een begeleidend persoon bij het uitvoeren van de stemprocedure. In andere stembureaus werd dit niet toegestaan. Ook is vastgesteld dat de volmachtregeling niet in alle stembureaus op dezelfde manier is gebruikt. De stemprocedure werd derhalve niet in alle stembureaus op gelijke wijze uitgevoerd. Ten slotte is gebleken dat niet van alle stembureaus de inrichting aan de eisen voldeed die daaraan gesteld moeten worden. Wat betreft de feitelijke inrichting hebben verschillende stembureaus op de ochtend van de verkiezingsdag veel werk moeten verzetten om het bureau op orde te krijgen. Voorts was er bij de inrichtingsplannen onvoldoende aandacht voor het risico dat meerdere personen achter de stemmachine konden plaatsnemen.

De ombudsman heeft de burgemeester van Amsterdam, als eindverantwoordelijke voor het verloop van de verkiezingen, verzocht te bevorderen dat de stembureauleden en de voorzitters eenduidige instructies ten aanzien van de begeleiding door derden ontvangen, dat de stembureauleden en de voorzitters eenduidige instructies ten aanzien van het gebruik van de volmachtregeling ontvangen en dat wordt gezorgd voor een zodanige inrichting van het stemlokaal dat de privacy van de kiezer wordt gewaarborgd en de orde gehandhaafd kan worden.¹

De burgemeester heeft deze aanbevelingen overgenomen.

Het onderzoek van de ombudsman geeft uitsluitsel over de gang van zaken in Bos en Lommer. De Amsterdamse gemeenteraad wilde vervolgens weten hoe de verkiezingen in de andere stadsdelen zijn verlopen. Daarop heeft de Gemeentelijke Ombudsman aan de Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) gevraagd om een onderzoek onder alle voorzitters van Amsterdamse stembureaus (met uitzondering van Bos en Lommer) uit te voeren. Het onderzoek is uitgevoerd in december 2006/januari 2007. Omdat de Tweede Kamerverkiezingen inmiddels ook hadden plaatsgevonden (op 22 november 2006) zijn over die verkiezingen ook enkele vragen gesteld. In het vervolg van dit rapport worden de resultaten van het onderzoek beschreven.

---

¹ Gemeentelijke Ombudsman, *Verkiezingen in Stadsdeel Bos en Lommer Gemeente Amsterdam* (RA0612492), Amsterdam, september 2006

1 De deelnemers

In Amsterdam waren er tijdens de verkiezingen in maart 2006 in totaal 479 stembureaus ingericht. De voorzitters van alle stembureaus, behalve de voorzitters van de 19 stembureaus in Bos en Lommer, zijn aangeschreven met het verzoek om aan de enquête deel te nemen. Deze uitnodiging had de vorm van een brief van de Ombudsman, waarin onder andere werd aangegeven dat de stembureauvoorzitters verplicht waren om aan het verzoek gevolg te geven. Van alle 454 aangeschreven voorzitters hebben er 270 de vragenlijst ingevuld, een respons van 59%. Eén voorzitter heeft de vragenlijst wel terug gestuurd, maar niet ingevuld. De onderstaande tabel laat de respons zien per stadsdeel en in totaal.

Tabel 1.1 Responsoverzicht

	aantallen stembureaus	aangeschreven stembureauvoor zitters	respons (aantallen)	respons (percentages)
Amsterdam-Noord	57	56	47	84
Osdorp	29	29	20	70
Geuzenveld-Slotermeer	25	25	17	68
Slotervaart	28	28	18	64
Centrum	55	54	34	63
Oost/Watergraafsmeer	37	36	22	61
De Baarsjes	22	22	12	55
Oud-West	21	20	11	55
Westerpark	23	23	12	52
Zuidoost	44	43	22	51
ZuiderAmstel	30	33	16	48
Zeeburg	29	29	14	48
Oud-Zuid	59	56	25	45
Westpoort	1	-	-	-
totaal	460	454	270	59

De respons varieert tussen de stadsdelen, van 84% in Amsterdam-Noord tot 45% in stadsdeel Oud-Zuid. In stadsdeel Westpoort was er tijdens de verkiezingen wel een stembureau, maar O+S heeft geen gegevens van de stembureauvoorzitter ontvangen.

De ombudsman heeft Bureau Verkiezingen gevraagd om een adressenlijst van de bureauvoorzitters naar de Dienst O+S te sturen. De dienst ontving vervolgens een adressenlijst zonder de bijbehorende stemdistrictnummers; deze informatie is enige tijd later alsnog verstrekt. Voorts waren in deze lijst ook alle stembureau medewerkers van Oud West en Amsterdam-Centrum opgenomen. Een aantal van deze medewerkers heeft de vragenlijst ingevuld en naar O+S terug gestuurd. In het rapport zijn deze respondenten buiten beschouwing gelaten omdat zij niet tot de doelgroep van het onderzoek behoren.

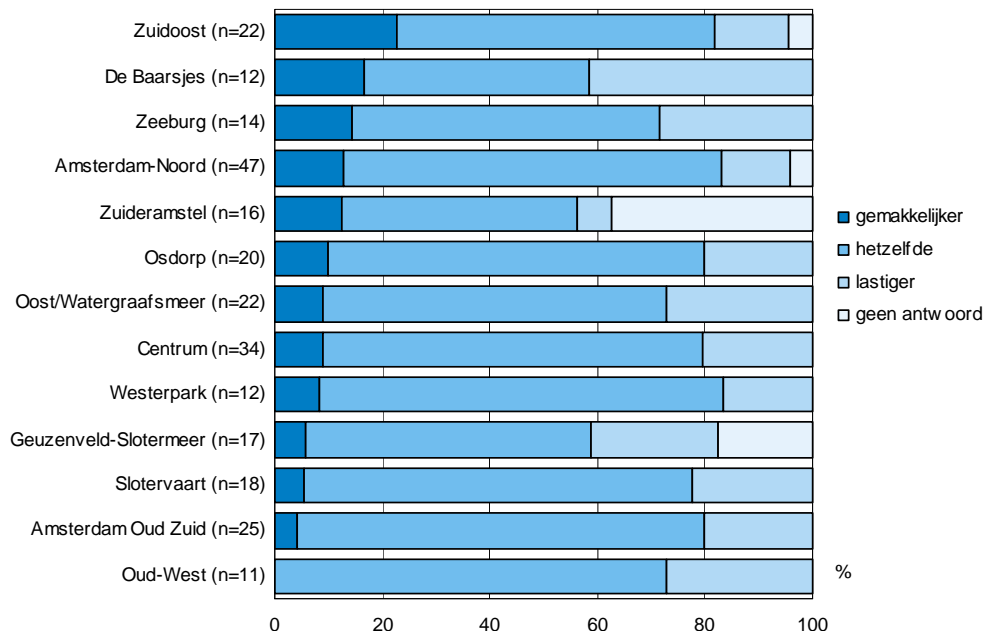
2 Verkiezingen 8 maart 2006

2.1 Ordebewaking

Een op de vijf voorzitters (21%) vond de ordebewaking tijdens de verkiezingen van 8 maart 2006 moeilijker in vergelijking met eerdere verkiezingen, terwijl elf procent van mening is dat dit juist gemakkelijker was.

Tussen de verschillende stadsdelen varieert het oordeel van de voorzitters over de ordebewaking in vergelijking met eerdere verkiezingen. In de stadsdelen De Baarsjes, Zeeburg en Oud-West zijn relatief veel voorzitters van mening dat het lastiger was om de orde tijdens de verkiezingen van 8 maart 2006 te bewaken dan bij eerdere verkiezingen. In stadsdeel Zuidoost, maar ook in De Baarsjes zijn relatief veel voorzitters van mening dat het juist gemakkelijker was om de orde te bewaken bij de verkiezingen van maart 2006. In stadsdeel De Baarsjes lijken de meningen dus het meest verdeeld. In stadsdeel Oud-West is geen enkele voorzitter van mening dat het gemakkelijk was om de orde te bewaken tijdens de verkiezingen van maart 2006 in vergelijking met eerdere verkiezingen.

Figuur 2.1 Ordebewaking tijdens verkiezingen 8 maart 2006 in vergelijking met eerdere verkiezingen (n = 270, percentages)

De voorzitters die de ordebewaking lastiger vonden in vergelijking met eerdere verkiezingen geven aan dat dit kwam doordat kiezers niet bekend waren met de stemcomputers, waardoor het stemmen langer duurde, wat tot wachtrijen leidde. Ook wordt aangegeven dat de opstelling van de stemcomputers in een aantal gevallen tot chaos leidde doordat er twee rijen ontstonden en het gemakkelijker werd voor wachtenden om mee te kijken. Voor een aantal kiezers bleek het verwarrend dat er zowel gemeenteraads- als stadsdeelraadverkiezingen werden gehouden.²

2.2 Oplossen van onverwachte situaties

Bijna een derde van de voorzitters (30%) geeft aan dat het bij de verkiezingen op 6 maart 2006 is voorgekomen dat er een situatie ontstond waarvoor ter plekke een oplossing moest worden bedacht. Tussen de stadsdelen varieert dit aandeel van 58% (in stadsdeel de Baarsjes) tot 12% (in Amsterdam Oud-Zuid).

Tabel 2.2 Is het bij de verkiezingen in maart 2006 voorgekomen dat er een situatie ontstond waarvoor u ter plekke een oplossing moest bedenken? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
De Baarsjes (n=12)	58	42	0
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	55	46	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	47	47	0
Oud-West (n=11)	36	64	0
Zeeburg (n=14)	36	57	7
Centrum (n=34)	35	59	6
Slotervaart (n=18)	33	61	6
ZuiderAmstel (n=16)	31	56	13
Zuidoost (n=22)	27	73	0
Amsterdam-Noord (n=47)	15	83	2
Westerpark (n=12)	25	67	8
Osdorp (n=20)	15	85	0
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	12	80	8
totaal	30	66	4

Uit de toelichting blijkt dat de situaties waarvoor ter plekke een oplossing moest worden bedacht betrekking hadden op:

- Onbekendheid van het gebruik van de stemcomputer
- Kiezers die hulp nodig hadden
- Mensen die kiezers wilden helpen
- Uitval van of andere problemen met de stemcomputers
- De opstelling van stemcomputer/inrichting van het stemlokaal
- Drukte.

² In de bijlage is een overzicht opgenomen van alle open antwoorden.

2.3 Hulp aan kiezers door begeleidende persoon

Bij de helft van de stembureaus (49%) is het voorgekomen dat kiezers bij het stemmen werden geholpen door een begeleidende persoon. Bij deze en de volgende vraag werden respondenten erop gewezen dat *“de kiezer waar we het over hebben geen lichamelijke handicap had die hulp bij het stemmen nodig maakte. Bij een begeleidende persoon kunt u denken aan bijvoorbeeld een partner, kind of familielid.”* In tabel 2.3 is te zien dat het aandeel stembureaus waar dit het geval was varieert van 75% in de stadsdelen De Baarsjes en Zeeburg tot 32% in Oud-Zuid. In vijf van de dertien stadsdelen geeft meer dan de helft van de voorzitters aan dat er ongeoorloofde hulp is geboden door begeleidende personen.

Tabel 2.3 Is het in uw stembureau voorgekomen dat de kiezer bij het uitvoeren van de stemprocedure directe ondersteuning kreeg van een begeleidende persoon? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
De Baarsjes (n=12)	75	25	0
Zeeburg (n=14)	64	21	14
Oud-West (n=11)	64	36	0
Amsterdam-Noord (n=47)	57	34	9
ZuiderAmstel (n=16)	56	31	13
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	50	50	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	47	41	12
Zuidoost (n=22)	46	46	9
Osdorp (n=20)	45	50	5
Slotervaart (n=18)	44	50	5
Centrum (n=34)	35	56	9
Westerpark (n=12)	33	58	8
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	32	68	0
totaal	49	45	7³

In de meeste van de in totaal 131 stembureaus waar het voorgekomen is dat een niet gehandicapte kiezer bij het uitvoeren van de stemprocedure directe ondersteuning kreeg van een begeleidende persoon gebeurde dat volgens de voorzitters een enkele keer. Dit geldt voor 93 van de 131 bureaus waar kiezers hulp kregen van een begeleidende persoon (72%). In alle stadsdelen, behalve Westerpark zijn er stembureaus waar dit volgens de voorzitters vaker dan een enkele keer voorgekomen is.

³ Door afronding kan het voorkomen dat de verschillende percentages niet optellen tot 100%.

Tabel 2.4 Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd? (n = 131, aantallen)

	een enkele keer	ongeveer 10 keer	enige tientallen keren	vaker	weet niet, geen antwoord
De Baarsjes (n=9)	4	1	2	0	2
Zeeburg (n=9)	7	1	1	0	0
Oud-West (n=7)	5	2	0	0	0
ZuiderAmstel (n=9)	8	1	0	0	0
Amsterdam-Noord (n=27)	20	6	1	0	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=8)	5	1	1	1	0
Zuidoost (n=10)	7	1	1	1	0
Oost/Watergraafsmeer (n=11)	6	3	2	0	0
Osdorp (n=9)	7	2	0	0	0
Slotervaart (n=8)	5	1	1	1	0
Centrum (n=12)	10	2	0	0	0
Westerpark (n=4)	4	0	0	0	0
Amsterdam Oud-Zuid (n=8)	5	2	1	0	0
totaal	93	23	10	3	2

In totaal geven 18 stembureauvoorzitters aan dat het in hun stembureau is voorgekomen dat niet de stemgerechtigde, maar een begeleidende persoon de stemprocedure uitvoerde voor een kiezer die geen handicap had die hulp bij het stemmen noodzakelijk maakte. In tabel 2.5 is te zien dat dit bij 15 stembureaus een enkele keer is gebeurd, en bij twee bureaus ongeveer 10 keer. Eén voorzitter geeft aan dat het wel is voorgekomen dat een dat een begeleidende persoon en niet de kiezer zelf de stemprocedure uitvoerde, maar kan niet zeggen hoe vaak dat is gebeurd.

Tabel 2.5 Is het in uw stembureau voorgekomen dat een begeleidende persoon en niet de kiezer zelf de stemprocedure uitvoerde? Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd? (n = 270, aantallen)

	nee	een enkele keer	ongeveer 10 keer
Slotervaart (n=18)	15	3	0
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	22	3	0
Amsterdam-Noord (n=47)	45	2	0
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	20	2	0
Oud-West (n=11)	10	0	1
ZuiderAmstel (n=16)	15	0	1
Centrum (n=34)	33	1	0
De Baarsjes (n=12)	11	1	0
Zeeburg (n=14)	13	1	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	16	1	0
Osdorp (n=20)	19	1	0
Westerpark (n=12)	12	-	-
Zuidoost (n=22)	22	-	-
totaal	253	15	2

2.4 Hulp aan kiezer door medewerker stembureau

Het is bij 68% van de stembureaus voorgekomen dat een medewerker van het stembureau een kiezer, die geen lichamelijke handicap had die hulp bij het stemmen nodig maakte, heeft begeleid bij het uitvoeren van de stemprocedure. In alle stadsdelen is dat bij meer dan de helft van de stembureaus voorgekomen, in stadsdeel De Baarsjes geldt dat volgens 92% en in stadsdeel Centrum volgens 53% van de voorzitters (zie tabel 2.6).

Tabel 2.6 Is het in uw stembureau voorgekomen dat een medewerker van het stembureau kiezers heeft begeleid bij het uitvoeren van de stemprocedure? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
De Baarsjes (n=12)	92	8	0
Zuidoost (n=22)	86	14	0
Westerpark (n=12)	83	17	0
Amsterdam-Noord (n=47)	75	23	2
Oud-West (n=11)	73	27	0
Zeeburg (n=14)	71	21	7
Osdorp (n=20)	70	25	5
ZuiderAmstel (n=16)	69	19	13
Slotervaart (n=18)	67	33	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	59	35	6
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	56	40	4
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	55	46	0
Centrum (n=34)	53	44	3
Totaal	68	29	3

Tabel 2.7 En kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd? (n = 184, aantallen)

	een enkele keer	ongeveer 10 keer	enige tientallen keren	vaker	weet niet, geen antwoord
De Baarsjes (n=11)	5	2	4	0	0
Zuidoost (n=19)	14	4	0	1	0
Westerpark (n=10)	8	0	1	0	1
ZuiderAmstel (n=11)	10	1	0	0	0
Zeeburg (n=10)	7	2	1	0	0
Amsterdam-Noord (n=35)	18	11	3	1	2
Osdorp (n=14)	9	2	2	1	0
Oud-West (n=8)	5	2	0	1	0
Slotervaart (n=12)	8	1	2	1	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=10)	6	2	2	0	0
Amsterdam Oud-Zuid (n=14)	11	2	0	1	0
Oost/Watergraafsmeer (n=12)	5	3	4	0	0
Centrum (n=18)	15	2	0	1	0
totaal	121	34	19	7	3

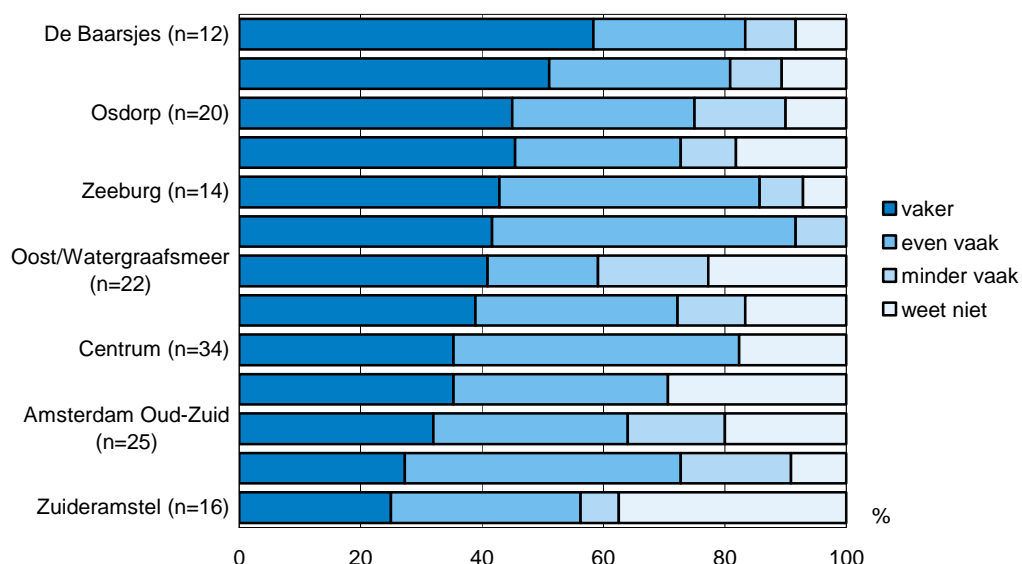
In het grootste deel van de in totaal 184 stembureaus waar het is voorgekomen dat een medewerker van het stembureau een kiezer, die geen lichamelijke handicap had die hulp bij het stemmen noodzakelijk maakte, heeft begeleid bij het uitvoeren van de stemprocedure, gebeurde dit een enkele keer, namelijk bij 121 (zie tabel 2.7). Bij 7 stembureaus in 7 verschillende stadsdelen gebeurde het volgens de voorzitter vaker dan enige tientallen keren.

De voorzitters van stembureaus waar het is voorgekomen dat een medewerker van het stembureau een kiezer heeft begeleid bij het uitvoeren van de stemprocedure (121 voorzitters) hebben ook aangegeven om wat voor begeleiding het dan ging (hierbij kon men meer dan één antwoord geven):

- Mondelinge instructie over het gebruik van de stemcomputer 87%
- Mondelinge instructie over de stemprocedure 50%
- Uitleg over de lijst van partijen 44%
- Uitleg over de kandidatenlijst 35%

In één op de tien gevallen was de begeleiding anders dan in de vorm van de hierboven genoemde categorieën. Uit de toelichtingen blijkt dat het veelal ging om het uitleggen van de “dubbele verkiezingen” waarbij zowel voor de gemeenteraad als voor de stadsdeelraad gestemd moest worden. Verder wordt aangegeven dat kiezers niet in staat waren de lijst goed te lezen wegens analfabetisme of wegens oogproblemen (veelal bij ouderen). Dit soort problemen werden “opgelost” door de leden van het stembureau de namen van kandidaten hardop voor te laten lezen en aan te geven waar een kiezer precies moest drukken om een keuze te bevestigen.

Figuur 2.8 Zijn de bovenstaande situaties volgens u tijdens de verkiezingen van maart 2006 vaker voorgekomen dan bij eerdere verkiezingen, even vaak of minder vaak? (n = 270, percentages)

Volgens 108 voorzitters van stembureaus zijn situaties waarin begeleiding noodzakelijk was, door een begeleidende persoon of een medewerker van het stembureau, op 6 maart 2006 vaker voorgekomen dan tijdens eerdere verkiezingen. Dit is 40% van het totaal aantal voorzitters dan aan het onderzoek heeft meegewerkt. Zesentwintig voorzitters (10%) geven aan dat de eerder beschreven situaties minder vaak zijn voorgekomen vergeleken met eerdere verkiezingen. De beoordelingen van de voorzitters van de verschillende stadsdelen zijn weergegeven in figuur 2.8.

De meest genoemde reden waarom tijdens de verkiezingen in maart 2006 begeleiding door derden is toegestaan of waarom het stembureau assistentie geeft verleend, waren problemen met het gebruik van de stemmachine, gevolgd door onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal (zie tabel 2.9).

Tabel 2.9 Welke redenen zijn er tijdens de verkiezingen in maart 2006 geweest waarom begeleiding door derden werd toegestaan of waarom er assistentie door het stembureau is verleend? (n =270, percentages)

	%
Problemen met bedienen van de stemmachine	64
Onvoldoende beheersing Nederlandse taal	37
Onduidelijkheid over aard van verkiezingen	15
Anders, namelijk	13
Is niet aan de orde geweest	12
Begeleiding c.q. assistentie is niet verleend	6
Weet niet, geen antwoord	2

In de categorie “anders, namelijk ..” zijn veelgenoemde redenen ouderdom, fysieke problemen en onbekendheid met de computer.

2.5 Volmachten

Uit het eerder door de Gemeentelijke Ombudsman uitgevoerde onderzoek onder de voorzitters van de stembureaus in Bos en Lommer bleek dat het voorkwam dat kiezers ter plekke een begeleider machtigden om voor de kiezer te gaan stemmen. Dit gebeurde vooral wanneer kiezers niet in staat waren om een stem uit te brengen. In het huidige onderzoek geven 20 voorzitters (7%) aan dat dit wel eens voorkwam. Deze voorzitters zijn in alle stadsdelen te vinden, met uitzondering van ZuiderAmstel en Westerpark.

Van de 20 stembureaus waar het voorkwam dat begeleiders ter plekke werden gemachtigd door kiezers die niet in staat waren om zelf hun stem uit te brengen, is dat bij 16 stembureaus een enkele keer gebeurd, twee voorzitters geven aan dat dit ongeveer tien keer gebeurd is en één voorzitter geeft aan dat dit enige tientallen keren is voorgevallen (zie tabel 2.10).

Tabel 2.10 Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd? (n = 20, aantallen)

	een enkele keer	ongeveer 10 keer	enige tientallen keren	vaker	weet niet, geen antwoord
Amsterdam Oud-Zuid (n=4)	4	0	0	0	0
Osdorp (n=3)	3	0	0	0	0
De Baarsjes (n=2)	0	1	1	0	0
Amsterdam-Noord (n=3)	2	0	0	0	1
Oost/Watergraafsmeer (n=2)	2	0	0	0	0
Zeeburg (n=1)	0	1	0	0	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=1)	1	0	0	0	0
Zuidoost (n=1)	1	0	0	0	0
Centrum (n=1)	1	0	0	0	0
Slotervaart (n=1)	1	0	0	0	0
Westerpark (n=1)	1	0	0	0	0
ZuiderAmstel	-	-	-	-	-
Oud-West	-	-	-	-	-
totaal	16	2	1	0	1

2.6 Regels rond het kiezen met een stemcomputer

Het grootste deel van de voorzitters (82%) geeft aan dat de regels rond het kiezen met behulp van de stemcomputer duidelijk waren. Zeven voorzitters geven aan dat ze de regels omtrent het kiezen met de computer niet duidelijk vonden (14%).

Tabel 2.10 Waren volgens u op het moment dat de verkiezingen plaatsvonden in maart 2006 alle regels rond het kiezen met behulp van een stemcomputer voldoende duidelijk? (n =270, percentages)

	ja	nee	weet niet
Amsterdam-Noord (n=47)	92	9	0
Centrum (n=34)	91	9	0
Slotervaart (n=18)	89	6	6
Zeeburg (n=14)	86	14	0
De Baarsjes (n=12)	83	17	0
Westerpark (n=12)	83	8	8
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	82	9	9
Zuidoost (n=22)	82	18	0
Osdorp (n=20)	80	15	5
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	76	16	0
Oud-West (n=11)	73	18	9
ZuiderAmstel (n=16)	69	19	13
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	53	35	12
totaal	82	14	4

In stadsdeel Amsterdam-Noord is 92% van de voorzitters van mening dat de regels duidelijk waren, in Geuzenveld-Slotermeer was dat volgens 53% van de voorzitters het geval.

Van de voorzitters die aangaven dat niet alle regels rond het kiezen met een stemcomputer duidelijk waren (dit betreft 49 voorzitters) geeft 49% aan dat dit de instructies over begeleiding bij het uitbrengen van de stem betrof, 20% vond de instructies over de volmachtregeling niet duidelijk en 33% noemt iets anders. Uit de toelichtingen blijkt dat “anders” vooral betrekking heeft op de werking en bediening van de stemcomputer. Elf voorzitters vonden niet alle regels duidelijk, maar kunnen niet uitleggen welke regels dat dan betrof.

2.7 Evaluatie van ervaringen

Vierenvijftig procent van de stembureauvoorzitters geeft aan dat zij na afloop van de verkiezingen in maart 2006 voldoende gelegenheid hebben gehad om hun ervaringen te evalueren, ruim een derde geeft aan dat dit niet het geval was. Tussen de voorzitters in de verschillende stadsdelen bestaan ook op dit punt aanzienlijke verschillen, in Osdorp is 80% van de voorzitters van mening dat er voldoende gelegenheid is geweest om ervaringen te evalueren, in Slotervaart is dat volgens 22% van de voorzitters het geval geweest.

Tabel 2.11 Heeft u na afloop van de verkiezingen in maart 2006 naar uw mening voldoende gelegenheid gehad om uw ervaringen te evalueren? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
Osdorp (n=20)	80	15	5
Zeeburg (n=14)	71	21	7
Centrum (n=34)	68	24	9
Amsterdam-Noord (n=47)	64	28	9
ZuiderAmstel (n=16)	63	13	25
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	60	24	16
Westerpark (n=12)	50	50	0
De Baarsjes (n=12)	50	42	8
Zuidoost (n=22)	50	46	5
Oud-West (n=11)	46	36	18
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	36	50	14
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	35	47	18
Slotervaart (n=18)	22	72	6
totaal	54	35	11

3 Verkiezingen 22 november 2006

Met het oog op de actualiteit is ook aan de stembureaus gevraagd een oordeel te geven over het verloop van de Tweede Kamerverkiezingen die plaatsvonden op 22 november 2006. In plaats van de stemcomputer, zijn tijdens deze verkiezingen stemformulieren gebruikt waarbij kiezers met potlood een stem moesten uitbrengen.

Negenentwintig procent van de ondervraagde voorzitters geeft aan dat de problemen van de verkiezingen in maart 2006, zich ook hebben voorgedaan tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van november 2006, 60% geeft aan dat dit niet het geval was. De percentages voorzitters die in november 2006 vergelijkbare problemen hebben gehad als in maart 2006 variëren van 50% in de stadelen Westerpark en De Baarsjes tot 15% in stadsdeel Centrum (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1 Hebben zich tijdens de verkiezingen van 22 november 2006 problemen voorgedaan die vergelijkbaar zijn met die tijdens de verkiezingen van maart 2006? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
Westerpark (n=12)	50	50	0
De Baarsjes (n=12)	50	42	8
Zeeburg (n=14)	43	50	7
Slotervaart (n=18)	39	56	6
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	35	41	24
Amsterdam-Noord (n=47)	34	57	9
Zuidoost (n=22)	27	59	14
Oud-West (n=11)	27	46	27
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	27	73	0
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	20	64	16
ZuiderAmstel (n=16)	19	75	6
Osdorp (n=20)	15	75	10
Centrum (n=34)	15	71	15
totaal	29	60	11

Aan de stembureaus die hebben aangegeven dat dezelfde problemen van maart 2006 zich hebben voorgedaan in november 2006, is gevraagd om nader te specificeren wat deze problemen waren. Gebrek aan beheersing van de Nederlandse taal wordt hierbij door 64% van de voorzitters genoemd, 56% noemt problemen met het begrijpen van het stemformulier en 13% noemt de onduidelijkheid over de aard van de verkiezingen.

Eenentwintig procent van de voorzitters geeft een andere reden. Daarbij wordt regelmatig aangegeven:

- Meerdere mensen die tegelijk in een stemhokje wilden stemmen (bijvoorbeeld echtparen en partners)
- Familie of begeleiders die ouderen of gehandicapten helpen bij het stemmen.

Dertien procent van de voorzitters geeft aan dat het tijdens de verkiezingen van november 2006 is voorgekomen dat er begeleiding door derden aan niet-gehandicapte kiezers is toegestaan. In de stadsdelen Zuidoost en Oud-West is volgens de voorzitters geen begeleiding door derden aan niet-gehandicapte kiezers toegestaan. Wel geven enkele voorzitters in beide stadsdelen, evenals voorzitters in de meeste andere stadsdelen aan dat zij deze vraag niet kunnen beantwoorden.

Tabel 3.2 Is het tijdens de verkiezingen van 22 november 2006 voorgekomen dat begeleiding door derden aan niet-gehandicapte stemgerechtigden werd toegestaan? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	18	73	9
Westerpark (n=12)	17	83	0
De Baarsjes (n=12)	17	67	17
Amsterdam-Noord (n=47)	17	75	9
Slotervaart (n=18)	17	72	11
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	16	68	16
Zeeburg (n=14)	14	71	14
ZuiderAmstel (n=16)	13	81	6
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	12	59	29
Centrum (n=34)	12	77	12
Osdorp (n=20)	10	75	15
Oud-West (n=11)	0	82	18
Zuidoost (n=22)	0	86	14
totaal	13	74	13

Aan de voorzitters die hebben aangegeven dat begeleiding door derden aan niet-gehandicapte kiezers werd toegestaan, is gevraagd wat de reden daarvoor was. De meest genoemde redenen zijn:

- Problemen bij de beheersing van het Nederlands, met name onder allochtonen
- Ouderen die problemen hebben met lezen.

In tabel 3.3 zijn per stadsdeel de percentages stembureaus weergegeven waar het tijdens de verkiezingen van november 2006 is voorgekomen dat stemgerechtigden in de gelegenheid werden gesteld om in het stembureau een derde te machtigen. Van alle voorzitters die aan het onderzoek hebben meegewerkt geeft 4% aan dat dit in hun stembureau is voorgekomen, dit betreft 12 voorzitters. In vier stadsdelen is dit volgens de voorzitters niet gebeurd: Centrum, De Baarsjes, Noord en Osdorp.

Aan de 12 voorzitters die aangeven dat het in hun stembureau tijdens de verkiezingen van november 2006 is voorgekomen dat stemgerechtigden in de gelegenheid werden gesteld om in het stembureau een derde te machtigen, is gevraagd wat de reden daarvan was. Uit de toelichting die zij gegeven hebben blijkt dat dit vooral gebeurd is wanneer kiezers de Nederlandse taal niet machtig waren. Vaak werd dan ter plekke een familielid gemachtigd die de stem uitbracht.

Tabel 3.3 Is het voorgekomen dat stemgerechtigden in de gelegenheid werden gesteld om in het stembureau een derde te machtigen? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
Westerpark (n=12)	17	83	0
Zeeburg (n=14)	14	71	14
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	12	59	29
Oud-West (n=11)	9	73	18
Slotervaart (n=18)	6	83	11
ZuiderAmstel (n=16)	6	81	13
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	5	86	9
Zuidoost (n=22)	5	77	18
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	4	80	16
De Baarsjes (n=12)	0	83	17
Centrum (n=34)	0	85	15
Amsterdam-Noord (n=47)	0	89	11
Osdorp (n=20)	0	90	10
totaal	4	82	14

In tabel 3.4 is te lezen in hoeverre de voorzitters een verschil hebben opgemerkt (met betrekking tot de ordehandhaving) tussen het gebruik van stemhokjes en stemcomputers.

Tabel 3.4 Heeft het gebruik van stemhokjes in plaats van een stemmachine verschil gemaakt als het gaat om de handhaving van de orde in het stembureau? (n = 270, percentages)

	ja	nee	weet niet
Oost/Watergraafsmeer (n=22)	46	50	5
De Baarsjes (n=12)	42	50	8
Zeeburg (n=14)	36	64	0
Geuzenveld-Slotermeer (n=17)	35	35	29
ZuiderAmstel (n=16)	31	63	6
Oud-West (n=11)	27	55	18
Centrum (n=34)	24	65	12
Amsterdam Oud-Zuid (n=25)	24	60	16
Slotervaart (n=18)	22	67	11
Amsterdam-Noord (n=47)	19	75	6
Westerpark (n=12)	17	83	0
Osdorp (n=20)	15	75	10
Zuidoost (n=22)	14	68	18
totaal	26	64	11⁴

Volgens tweederde van de voorzitters (64%) heeft het gebruik van een stemmachine geen verschil gemaakt als het gaat om de ordehandhaving in het stembureau. Ruim een kwart (26%) is van mening dat dit wel het geval is geweest. Het aandeel voorzitters dat een verschil heeft gemerkt verschilt per stadsdeel. In stadsdeel Oost/Watergraafsmeer is 46% van de voorzitters van mening dat er sprake was van een verschil, in stadsdeel Zuidoost geldt dat voor 14% van de respondenten.

⁴ Door afronding kan het voorkomen dat de verschillende percentages niet optellen tot 100%.

Uit de toelichting die zij gaven blijkt dat de verschillen volgens de voorzitters vooral te merken zijn op de volgende punten:

- Kortere wachttijden voor kiezers bij het traditionele stemhokje
- Kiezers begrijpen stemmen met het potlood beter (met name ouderen)
- Kiezers begrijpen beter dat ze alléén in het stemhokje moeten staan, en dat ze niet met meerdere personen in een hokje mogen. De stemcomputer suggereert bij de kiezer (wegens de grootte van het hokje) dat men met meerdere personen achter de computer mocht staan
- De ruimte in het stembureau is beter in te delen wanneer er gebruik wordt gemaakt van stemhokjes dan wanneer er stemcomputers worden gebruikt.

Bijlage 1 Vragenlijst

Vragenlijst verkiezingen maart 2006

In deze vragenlijst komen verschillende onderwerpen aan bod die te maken hebben met het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 in heel Amsterdam.

Met oog op de actualiteit worden ook enkele vragen gesteld over het verloop van de Tweede Kamerverkiezingen in november 2006. Bij de meeste vragen kunt u uw antwoord geven door het antwoordalternatief van uw keuze aan te kruisen. Bij enkele vragen is er ruimte om een eigen antwoord op te schrijven. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 10 minuten.

O+S zal vertrouwelijk omgaan met uw antwoorden, de resultaten worden gerapporteerd op stadsdeelniveau.

Uw stembureau

Eerst willen we u een aantal vragen stellen over uw stembureau.

1 'an uw stembureau op 7 maart 2006?

2 Hoe beoordeelt u het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2006 als het gaat om de ordebewaking? Was dat in vergelijking met eerdere verkiezingen ...?

- 1 gemakkelijker → ga naar vraag 4
 2 hetzelfde → ga naar vraag 4
 3 lastiger
 4 weet niet → ga naar vraag 4

3 Kunt u uitleggen waarom u het tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2006 lastiger vond om de orde te bewaken?

4 Is het bij de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2006 voorgekomen dat er een situatie ontstond waarvoor u ter plekke een oplossing moest bedenken?

- 1 ja
 2 nee → ga naar blok begeleiding
 3 weet niet → ga naar blok begeleiding

5 Kunt u in steekwoorden beschrijven wat er dan aan de hand was?

Begeleiding

Bij de volgende vragen moet u ervan uitgaan dat de kiezer waar we het over hebben geen lichamelijke handicap had die hulp bij het stemmen nodig maakte. Bij een begeleidende persoon kunt u denken aan bijvoorbeeld een partner, kind of familielid.

Uit het onderzoek in Bos en Lommer blijkt dat het tijdens de verkiezingen in maart 2006 bij sommige stembureaus in het stadsdeel werd toegestaan dat kiezers bijstand kregen van een begeleidend persoon bij de uitvoering van de stemprocedure.

6 Is het in uw stembureau voorgekomen dat de kiezer bij het uitvoeren van de stemprocedure directe ondersteuning kreeg van een begeleidende persoon?

- 1 ja
 2 nee → ga naar vraag 8
 3 weet niet → ga naar vraag 8

7 Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd?

- 1 een enkele keer
 2 ongeveer 10 keer
 3 enige tientallen keren
 4 vaker
 5 weet niet

8 Uit het onderzoek in Bos en Lommer blijkt dat het tijdens de verkiezingen in maart 2006 bij sommige stembureaus in het stadsdeel een begeleidend persoon, en niet de stemgerechtigde zelf, de stemprocedure uitvoerde.

Is het in uw stembureau voorgekomen dat de stemprocedure is uitgevoerd door een begeleidende persoon en niet de kiezer zelf?

- 1 ja
 2 nee → ga naar vraag 10
 3 weet niet → ga naar vraag 10

Evaluatie stemprocedure

9 Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd?

- 1 een enkele keer
- 2 ongeveer 10 keer
- 3 enige tientallen keren
- 4 vaker
- 5 weet niet

10 Uit het onderzoek in Bos en Lommer blijkt dat bij sommige bureaus in het stadsdeel een medewerker van het stembureau een kiezer heeft begeleid bij het uitvoeren van de stemprocedure.

Is het in uw stembureau voorgekomen dat een medewerker van het stembureau een kiezer heeft begeleid bij het uitvoeren van de stemprocedure?

- 1 ja
- 2 nee → ga naar vraag 13
- 3 weet niet → ga naar vraag 13

11 Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd?

- 1 een enkele keer
- 2 ongeveer 10 keer
- 3 enige tientallen keren
- 4 vaker
- 5 weet niet

12 En wat hield deze begeleiding in? U mag hier meerdere antwoorden aankruisen.

- 1 mondelinge instructie over het gebruik van de stemcomputer
- 2 mondelinge instructie over de stemprocedure
- 3 uitleg over de lijst van partijen
- 4 uitleg over de kandidatenlijst
- 5 anders, namelijk _____
- 6 weet niet

13 Zijn de bovenstaande situaties volgens u tijdens de verkiezingen van maart 2006 vaker voorgekomen dan bij eerdere verkiezingen, even vaak of minder vaak?

- 1 vaker
- 2 even vaak
- 3 minder vaak
- 4 weet niet

14 Kunt u hieronder aangeven welke redenen er tijdens de verkiezingen in maart 2006 zijn geweest waarom begeleiding door derden werd toegestaan of waarom er assistentie door het stembureau is verleend? U mag hier meerdere antwoorden aankruisen.

- 1 problemen met de bediening van de stemmachine
- 2 onvoldoende beheersing van het Nederlands
- 3 onduidelijkheid over de aard van de verkiezingen
- 4 andere reden, namelijk _____
- 5 begeleiding c.q. assistentie is niet verleend
- 6 is niet aan de orde geweest
- 7 weet niet

Evaluatie stemprocedure

15 Uit het onderzoek in Bos en Lommer blijkt dat in sommige stembureaus, als een kiezer niet in staat bleek te zijn om zijn/haar stem uit te brengen, hij/zij ter plekke een begeleider machtigde die vervolgens de stem uitbracht.

Is het in uw stembureau voorgekomen dat een kiezer, die niet in staat bleek te zijn om zijn/haar stem uit te brengen, ter plekke een begeleider heeft gemachtigd die vervolgens de stem uitbracht?

- 1 ja
- 2 nee → ga naar vraag 17
- 3 weet niet → ga naar vraag 17

16 Kunt u een schatting geven hoe vaak dat is gebeurd?

- 1 een enkele keer
- 2 ongeveer 10 keer
- 3 enige tientallen keren
- 4 vaker
- 5 weet niet

17 Waren volgens u op het moment dat de verkiezingen plaatsvonden in maart 2006 alle regels rond het kiezen met behulp van een stemcomputer voldoende duidelijk?

- 1 ja → ga naar vraag 19
- 2 nee
- 3 weet niet

18 Op welk(e) punt(en) waren de regels volgens u niet geheel duidelijk? *U kunt hier meerdere antwoorden aankruisen.*

- 1 instructies over begeleiding bij het uitbrengen van de stem
- 2 instructies over de volmachtregeling
- 3 anders, namelijk _____
- 4 weet niet

19 Heeft u na afloop van de verkiezingen in maart 2006 naar uw mening voldoende gelegenheid gehad om uw ervaringen te evalueren?

- 1 ja
- 2 nee
- 3 weet niet

Tweede Kamerverkiezingen

Tot slot enkele vragen die betrekking hebben op de Tweede Kamerverkiezingen die werden gehouden op 22 november 2006.

20 Hebben zich tijdens de verkiezingen van 22 november 2006 problemen voorgedaan die vergelijkbaar zijn met die tijdens de verkiezingen van maart 2006?

- 1 ja
- 2 nee → ga naar vraag 22
- 3 weet niet → ga naar vraag 22

Evaluatie stemprocedure

21 Weren er problemen met ..? U kunt hier meerdere antwoorden aankruisen.

- 1 het begrijpen van het stemformulier
- 2 het invullen van het stemformulier
- 3 de beheersing van het Nederlands
- 4 de duidelijkheid over de aard van de verkiezingen
- 5 andere reden, namelijk _____
- 6 weet niet

22 Is het voorgekomen dat begeleiding door derden aan niet-gehandicapte stemgerechtigden werd toegestaan?

- 1 ja
- 2 nee → ga naar vraag 24
- 3 weet niet → ga naar vraag 24

23 Wat was de reden daarvan?

24 Is het voorgekomen dat stemgerechtigden in de gelegenheid werden gesteld om in het stembureau een derde te machtigen?

- 1 ja
- 2 nee → ga naar vraag 26
- 3 weet niet → ga naar vraag 26

25 Wat was de reden daarvan?

26 Heeft het gebruik van stemhokjes in plaats van een stemmachine verschil gemaakt als het gaat om de handhaving van de orde in het stembureau?

- 1 ja
- 2 nee → ga naar vraag 28
- 3 weet niet → ga naar vraag 28

27 Kunt u uw antwoord toelichten?

- 28** Dit waren alle vragen. Wellicht zijn er onderwerpen die in deze vragenlijst niet aan bod zijn gekomen, maar waarover u wel iets kwijt wilt. Dat kan hieronder.

Vriendelijk bedankt voor uw medewerking.